

■ چکیده

اندکی پس از آغاز جنگ ایران و عراق، مطالعات این نبرد مورد توجه کارشناسان و استراتژیست‌های غربی قرار گرفته و دستاوردهایی قابل تأمل داشته، به نحوی که تاکنون بیش از شصت کتاب و صدها مقاله و سخنرانی در این خصوص ارائه شده است. یکی از موضوعات بسیار مهم در بررسی پژوهش‌های مذکور، آشنایی با نحوه گردآوری و تأمین اطلاعات از منابع و مآخذ مختلف است که به منزله یکی از مقدمات نقد و تحلیل دیدگاه‌های صاحب‌نظران غربی به‌شمار می‌آید. مصاحبه و گفتگو با شاهدان و افراد مطلع از رخداد‌های جنگ که اصطلاحاً به نام «تاریخ شفاهی» خوانده می‌شود، همواره به‌منزله یکی از روش‌های فراهم‌آوری اطلاعات، بسته به موضوع و زمان تدوین آثار، کمابیش مورد توجه غربیان بوده است.

این مقاله به‌روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌مندی بی‌واسطه از منابع مذکور انجام گرفته و با توجه به کتاب‌های منتشر شده به زبان انگلیسی از ابتدای تاریخ‌نویسی غربیان از این جنگ تاکنون، کوشیده است تا استفاده آنان از منابع تاریخ شفاهی را برشمارد.

کلیدواژه‌ها

تاریخ‌نگاری؛ تاریخ‌نگاری غربی؛ جنگ ایران و عراق؛ تحلیل تاریخی.

تاریخ شفاهی جنگ ایران و عراق/دفاع مقدس در پژوهش‌های غربیان

دکتر محبوبه شمشیرگرها^۱

مقدمه:

آثار جنگ ایران و عراق به منزله یکی از دهشتناک‌ترین حوادث تاریخ قرن حاضر به دو کشور ایران و عراق محدود نشده بلکه در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی اثراتی گسترده و عمیق و درازمدت برجای گذاشته است. از این رو فراتر از مرزها و محدوده جغرافیایی جنگ در ایران و عراق، برخی ایران‌شناسان، پژوهشگران نظامی و تحلیل‌گران استراتژیست مراکز دانشگاهی و مؤسسات علمی-پژوهشی خارجی نیز از همان سال‌های آغازین جنگ، این واقعه مهم را در ابعاد مختلف سیاسی، نظامی، حقوقی، دیپلماسی و گاه اجتماعی و فرهنگی به‌دقت مورد ملاحظه، موشکافی و تحلیل قرار داده و چندی یکبار، نتایج بررسی‌های خود را در قالب نوشتارهای متعدد اعم از کتب و مقالات و نیز سخنرانی در محافل دانشگاهی، سمینارها و کنفرانس‌های عمدتاً بین‌المللی، ارائه نموده‌اند. این روند که از همان آغاز در پی شناخت زمینه‌ها، اهداف، راهبردها، تاکتیک‌ها، درس‌ها و عبرت‌ها و دیگر مسائل مهم جنگ ایران و عراق در قالب پروژه‌های بلندمدت و کوتاه مدت فردی و جمعی پی گرفته شده، نه تنها تاکنون ادامه یافته، بلکه رفته رفته بر وسعت و عمق آن افزوده شده است. آثار غربیان را از ابتدا تاکنون می‌توان در سیر تحول تاریخی، مبتنی بر رخدادها و تحولات بزرگ جهانی و منطقه‌ای و عمدتاً با ملاحظه اهداف، روش‌ها، نقاط اتکا، نحوه استدلال، میزان بهره‌مندی از منابع و مستندات، ذیل شش مرحله طبقه‌بندی کرد. می‌توان در کتاب‌های منتشر شده در هر یک از این مراحل که به ترتیب دوره‌های زمانی ۱۹۸۰ تا اواخر ۱۹۸۱، ۱۹۸۲ تا اواخر ۱۹۸۳، ۱۹۸۴ تا اوایل ۱۹۸۸، نیمه دوم ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۰، ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ و پس از ۲۰۰۳ را شامل می‌شود، به ویژگی‌هایی نسبتاً مشابه و هم‌راستا دست یافت که تفصیل آن‌ها در نوشتار دیگری از نگارنده در دست چاپ است.

تحلیل‌گران و تاریخ‌نگاران غربی در طول نزدیک به چهار دهه‌ای که از توجه آن‌ها به این

۱. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

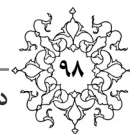
موضوع می‌گذرد و تا حدود زیادی بسته به مرحله و دوره‌ای که در آن به نگارش اثر خویش مشغول بوده‌اند، از روش‌ها، منابع و مآخذی متنوع برای فراهم‌آوری اطلاعات مورد نیاز خود استفاده کرده‌اند. آن‌ها با مراجعه به مراکز و نهادهایی مانند آرشیو ملی^۱، آرشیو امنیت ملی آمریکا^۲، کتابخانه ریاست جمهوری ریگان^۳ و کارتر^۴، در پی تأمین داده‌های مورد نیاز خود برآمده‌اند. منابع چاپ شده اعم از نتایج مطالعات آکادمیک به صورت کتب و مقالات، مواد به دست آمده از کنفرانس‌ها و سمینارها، گزارش‌های رسانه‌ای به ویژه اخبار روزانه مطبوعات و خبرگزاری‌ها، رونوشت‌های شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی به ویژه در آمریکا و نیز سخنرانی‌ها و خطابه‌های رهبران و سیاستمداران و فرماندهان ایران و عراق، عمده منابع مورد رجوع آن‌ها را تشکیل داده است. همچنین تحلیل‌گران از مدارک رسمی منتشر شده در هر دو کشور، و نیز مدارک و مستندات سازمان ملل که به مسائل حقوقی و سیاسی دو کشور مربوط می‌شود، استفاده کرده‌اند. در کنار این، آژانس‌های اطلاعاتی و سرویس‌های جاسوسی نظیر سرویس اطلاعات برودکست خارجی^۵ و بخش خارجی سرویس اطلاعاتی اف بی آی^۶، وابسته به وزارت دادگستری و آژانس اطلاعات مرکزی^۷، در تکمیل داده‌ها، یاری‌رسان تحلیل‌گران بوده‌اند.

اما در کنار حجم وسیع اطلاعاتی که از طرق مذکور به دست آمده‌اند مصاحبه و گفتگوهای پراکنده و گاه منسجم و سازمان یافته و اصطلاحاً بهره‌گیری از روش «تاریخ شفاهی»، از منابع مهم در گردآوری اطلاعات غربیان به شمار می‌آید. نگارنده بر آن است که آشنایی با عرصه‌ها و میزان و نحوه بهره‌مندی تحلیل‌گران و نویسندگان غربی از این روش، به منزله گوشه‌ای از جریان تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق به روایت غربیان، شناخت و فهم زوایای آن را برای صاحب‌نظران و پژوهش‌گران ایرانی تسهیل می‌نماید. از این رو، در ادامه با ملاحظه کتاب‌های منتشر شده از سوی غربیان به زبان انگلیسی، به نحوه کاربرد این روش در منابع مذکور خواهیم پرداخت.

۱. بازدید از مناطق جنگی و گفتگو

برخی پژوهش‌گران، در طول دوران نبرد هشت ساله، در مناطق جنگی دو کشور و عموماً عراق حاضر شده و برخی از گزارشات خود را بر پایه شواهد میدانی ترتیب داده‌اند. برای مثال ادگار اوبالانس^۸، از تحلیل‌گران و نویسندگان پُرآوازه جنگ، برای دستیابی به اطلاعاتی از وقایع جنگ، بارها در موقعیت‌های مختلف، از هر یک از جبهه‌ها و مناطق خطوط مقدم و مراکز تبلیغاتی، بازدید داشته است. او گاه با هلی‌کوپتر بر فراز مناطق جنگی پرواز کرده و در جلسات توجیهی رسمی و نیمه‌رسمی شرکت کرده و ضمن گفتگو با افراد مختلف اطلاعاتی کسب کرده است. از این رو، چنان‌که خود اشاره می‌کند بخش مهمی از داده‌های او از بازدیدها و مشاهده‌ها، سؤال‌ها و

1. American National Archives
2. National Security Archive (NSA)
3. Ronald Reagan Presidential Library
4. Jimmy Carter Library and Museum
5. Foreign Broadcast Information Service
6. Federal Bureau of Investigation (FBI)
7. Central Intelligence Agency (CIA)
8. O'balance, Edgar

بحث‌های متعدد به دست آمده‌اند.^۱

همچنین در اینجا بجاست از حضور برخی کارشناسان غربی در پوشش خبرنگار و روزنامه‌نگارانی یاد کرد که به ویژه در ارتش عراق به کسب اطلاعاتی محرمانه توفیق یافته و حتی گاه توانستند با برخی از افسران رده بالای حزب بعث و معاونان صدام گفتگو کنند. از آن جمله کنت تیمرمن^۲، تحلیل‌گر مشهور و جاسوس آمریکایی است که خود در پیشگفتار اثری که پس از عقب رانده شدن عراق از کویت منتشر شد، چنین می‌گوید: «عراقی‌ها طی مصاحبه با من در مقام یک خبرنگار امور دفاعی، اطلاعات زیادی درباره برنامه گسترده تسلیحاتی خود در اختیارم گذاشتند. از سال ۱۹۸۶ به بعد با مقام‌های بالای وزارت صنعت و صنایع نظامی و از جمله حسین کامل‌المجید، وزیر این وزارتخانه و عامر حمودی‌السعدی و عامر رشید‌العبدی، دو تن از دستیاران صدام مصاحبه‌هایی داشتم. تعدادی از مهندسان تسلیحاتی نیز در سفرهای متعدد به بغداد در این باره نظرات خود را ابراز داشتند. عراقی‌ها نسبت به کاری که انجام می‌دادند احساس غرور می‌کردند و دوست داشتند این احساس را با کسی که خبرنگار دفاعی بود در میان بگذارند.»^۳

۲. مصاحبه با گروه‌های اپوزسیون

مصاحبه با شماری از نخبگان ایرانی و عراقی عمدتاً مقیم در اروپا و آمریکا، با وجود کاستی‌ها و لغزش‌های فراهم‌آوری اطلاعات از این طریق، عمدتاً در دستور کار پژوهش‌گران قرار داشته است. چرا که به‌ویژه در زمان جنگ، بی‌اعتمادی چشمگیر از سوی سران و نخبگان هر دو کشور نسبت به بیگانگان موجب شده بود تا توفیق آن‌ها از طریق گفتگو و مصاحبه، تنها به کسب اطلاعاتی از اعضای گروه‌های اپوزسیون سیاسی و افراد غیرحرفه‌ای و کمتر مطلع محدود شود. برای مثال شاذلی^۴ پس از پژوهشی که به‌طور متمرکز در موضوع جنگ نفت‌کش‌ها صورت داده، سخت‌ترین قسمت این تحقیق را، توفیق در انجام برخی مصاحبه‌ها و دستیابی به اطلاعات از این طریق دانسته است؛ او ضمن اشاره به مشکلات بسیار زیادی که درخصوص تهیه گزارش‌هایی بر پایه واقعیت از طریق مصاحبه با ایرانیان و عراقی‌ها با آن مواجه بوده، بر آن است که افرادی از هر دو مجموعه ایرانی و عراقی ترسانده شده یا مورد تهدیدهای سیاسی قرار گرفته بودند و به‌طور کاملاً ملموس، از اینکه بیگانه‌ها برای ملاقات به دنبال آن‌ها باشند، تصور خوبی نداشتند. او با این حال در ادامه، از اینکه توانسته سرانجام با حوصله و پشتکار، با تعدادی از ایرانیان و عراقی‌های خارج از کشور مصاحبه صورت دهد، ابراز خرسندی می‌نماید؛ هر چند خود بر این حقیقت واقف است که با توجه به احساسات ضدحاکمیتی و تمایلات اپوزوسیونی قوی، دقت و تردید در اطلاعات ایشان و فیلتر برخی از آن‌ها لازم است.^۵

1. O'balance, 1988, P. xviii
2. Timmerman, Kenneth R.
3. Timmerman, 1992, p.xi-xii
4. El-Shazly, Nadia El-Sayed
5. El-Shazly, 1998, p.3-4

۳. مصاحبه با دیپلمات‌ها و صاحب‌منصبان غربی و آسیای غربی

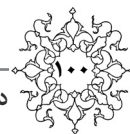
همچنین بخشی از اطلاعات تحلیل‌گران، از مصاحبه با برخی صاحب‌منصبان و دیپلمات‌های غربی و کشورهای منطقه غرب آسیا، که پیش از جنگ یا حین آن در هر یک از کشورهای غربی یا منطقه خلیج فارس عهده‌دار مسئولیتی مرتبط با جنگ یا تنها شاهد برخی از وقایع آن بوده‌اند، تأمین شده است؛ هرچند، بی‌اعتمادی نسبت به برخی اظهارات غیرصادقانه دیپلمات‌های غربی و فعالان سیاست خارجی در منطقه آسیای غربی از نظر تحلیل‌گرانی مانند شاذلی غیرقابل چشم‌پوشی است. چرا که آن‌ها مجبور بوده‌اند به خاطر وظایف شغلی و سیاست‌های معلوم کشورشان به حفظ شئوناتی مقید و محافظه‌کار باشند.^۱

نقطه اوج و شاخص‌ترین تلاش غربیان را در این موضوع باید به برگزاری گردهمایی به نام کنفرانس موسگرو^۲ مربوط دانست. این گردهمایی، متأثر از تحولات پس از ۱۱ سپتامبر و حضور پررنگ‌تر آمریکا در منطقه، به‌ویژه در پی تحولات سیاسی داخلی ایران از حیث عهده‌داری پی در پی امور اجرایی این کشور از سوی دو حزب غالب سیاسی (اصلاح‌طلبان و محافظه‌کاران) و تفاوت دیدگاه‌های سیاستمداران آن‌ها در حوزه سیاست خارجی به‌ویژه در نوع روابط خصمانه با آمریکا، برپا شد. گروهی از صاحب‌نظران آرشيو امنیت ملی آمریکا در واشنگتن، طبق اظهارنظر خویش به‌دنبال غلبه بر موانع موجود، بر آن شدند تا سیاست‌گذارانی را که در حوادث فیمابین ایران و آمریکا درگیر بوده‌اند، گردآورده و با استفاده از روش تاریخ‌شفاهی، از آن‌ها شرح وقایع و رخدادها را بخواهند و از اسناد تاریخی نیز برای تازه‌کردن خاطرات سیاستمداران کمک بگیرند. در پی این تصمیم، در سال ۲۰۰۸، با حمایت بنیاد راکفلر^۳ و مرکز مطالعات بین‌المللی ام‌آی‌تی^۴ مرکز آرشيو تعدادی از صاحب‌منصبان سیاست خارجی، از جمله مقامات سابق وزارت امور خارجه و جاسوسان سازمان سیا و گروهی دیگر از افراد مطلع را با هدف بازخوانی و بازسازی تاریخ روابط ایران و آمریکا و جنگ ایران و عراق گرد هم آورد. نتایج این کنفرانس در کتاب دشمن شدن: روابط ایران و آمریکا و جنگ ایران و عراق، ۱۹۷۹-۱۹۸۸ ارائه شد. در این کتاب اظهارات و دیدگاه‌های کارشناسان و آن دسته از مقامات سیاسی آمریکا و سازمان ملل متحد که از نزدیک و در طول این مدت با مسائل مرتبط با ایران به‌ویژه گروگان‌گیری و جنگ ایران و عراق سروکار داشته‌اند، با تأکید بر موجبات دشمنی میان این دو کشور به‌ویژه نقش آمریکا در جنگ هشت ساله، به‌چشم می‌خورد.

۴. بازدید و گفتگو با خانواده‌های ایرانی

نگاهی به گستره موضوعی جریان تاریخ‌نگاری غربیان درباره جنگ ایران و عراق نشان می‌دهد غالب پژوهش‌ها و تحلیل‌های انجام شده به ابعاد سیاسی، استراتژیک و نظامی آن ناظر است اما اخیراً پس از گذشت بیش از سه دهه از آغاز این روند، معدودی از آثار معطوف به ابعاد فرهنگی،

1. Ibid.
2. Musgrove Conference
3. Rockefeller Foundation
4. MIT's Center for International Studies
5. Blight, James G. , Lang, Janet M. , Banai, Hussein , Byrne, Malcolm & Tirman, John, *Becoming Enemies: U.S.-Iran Relations and the Iran-Iraq War, 1979-1988*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2014

اجتماعی و مردم‌شناختی آن به چشم می‌خورد. برای مثال می‌توان از آثار پدرام خسرونیژاد نام برد. ویراستار و دیگر نویسندگان مجموعه مقالات خاک سپرده نشده؛ استفاده ابزاری از پیکر شهدای دفاع مقدس در ایران^۱ با تمرکز بر درون جامعه و دیدگاه‌های ایرانیان نسبت به جنگ و نظر به حوزه‌های مردم‌شناسی، مطالعات زنان، علوم اجتماعی، ادبیات، هنر و معماری با نگاهی انسان‌شناسانه به جنگ به‌منزله پدیده‌ای نه نظامی و سیاسی، بلکه فرهنگی و اجتماعی نگریسته‌اند. به همین تناسب، بخش قابل‌توجهی از اطلاعات موجود در این مقالات از مشاهدات حضوری و مصاحبه با ایرانیان به‌دست آمده است. برای مثال در مقاله دوم، مارین فرومانگر^۲، تاریخ‌نگار هنر اسلامی که تخصص او در عکاسی ایرانی است، در ارائه پژوهشی در موضوع اهمیت و کارکرد تابلوهایی از عکس‌های شخصی، عکس‌های گروهی یادمان‌ها و نقاشی از چهره‌های شهدای جنگ ایران و عراق در منازل شخصی و فضاهای خصوصی خانواده‌های شهدا، مصاحبه با آن‌ها و استفاده از شنیده‌های شفاهی را در اولویت اول قرار داده است.^۳

۵. مصاحبه با فرماندهان نظامی و مقامات سیاسی عراق

گذشته از مصاحبه‌هایی که در طول جنگ به‌ندرت از سوی تعدادی از خبرنگاران غربی نظیر کنت تیمرمن با برخی افسران و مقامات عراقی صورت گرفته، مهم‌ترین بهره‌مندی از روش تاریخ‌شفاهی در تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق را می‌بایست به دهه اخیر و تلاش‌های کوین وودز^۴ و همکارانش در گردآوری اطلاعات از افسران نظامی سابق و بازنشتگان عراق مختص دانست.

پس از عملیات نظامی منجر به اشغال عراق که غالب افسران و تحلیل‌گران آمریکا از آن به‌عنوان «آزادی عراق»^۵ یاد می‌کنند، برای تمام سیاستمداران و کارشناسان غرب به‌ویژه در آمریکا این پرسش از اهمیت زیادی واقع شد که از دیدگاه عراقی‌ها، چه وقایعی منجر به سقوط صدام شد؟ و چندین طرح پژوهشی در جهت یافتن پاسخ برای مسئله اساسی آمریکا در ابتدای قرن بیست و یکم، در دستور کار قرار گرفت. در یکی از بزرگ‌ترین و سازمان‌یافته‌ترین تلاش‌های همسو با این جریان، برنامه جنگی پیشرفته مشترک^۶ در مؤسسه تحلیل‌های دفاعی^۷ مطرح شد.^۸ این مؤسسه با حمایت مالی فرماندهی نیروهای مشترک آمریکا^۹، پروژه‌های تحقیقاتی به نام «دیدگاه‌های عراقی»^{۱۰} را با اتکا بر گنجینه‌ای از اسناد عراقی (حدوداً ۶۰۰، ۰۰۰ رکورد) به‌دست آمده در عملیات اشغال این کشور و هزاران ساعت مصاحبه با درجه‌داران و مقامات نظامی و سیاسی سابق عراق به مسئولیت کوین وودز تعریف و راه‌اندازی کرد که از زمان تصویب آن در ۲۰۰۷ تاکنون چندین اثر پژوهشی را در دسترس علاقمندان و محققان قرار داده است.

این پروژه یادآور تلاش‌های پیشین یک تیم آمریکایی از مورخان ارتش و مقامات نظامی و

1. Khosronejad, Pedram, Unburied Memories, The Politics of Bodies of Sacred Defense Martyrs in Iran, London and New York: Routledge, 2013

2. Fromanger, Marine

3. Khosronejad, 2013, pp. 47-67

4. Woods, Kevin M.

5. Operation Iraqi Freedom (OIF)

6. Joint Advanced Warfighting Program

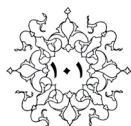
7. Institute for Defense Analyses (IDA)

۸. IDA شرکتی غیرانتفاعی واقع در شهر الکساندریا در ایالت ویرجینیا نزدیک واشنگتن دی سی است که طبق اساسنامه، برای ترویج امنیت ملی، حفظ رفاه عمومی و پیشبرد آموزش علمی به تجزیه و تحلیل، ارزیابی و ارائه گزارش‌هایی می‌پردازد که به نحوی منفعتی را برای آمریکا در پی دارد. برای اطلاع بیشتر درباره این موسسه رک:

<https://www.ida.org>

9. United States Joint Forces Command

10. Iraqi Perspectives Project (IPP)

اطلاعاتی این کشور است که در برابر گروهی از افسران و فرماندهان آلمانی و اعضای سابق ارتش این کشور در ۱۹۴۶ برای گسترش فهم و دانش نظامی آمریکاییان پس از جنگ جهانی دوم آغاز شد. تاریخ‌نگاران و افسران اطلاعاتی آمریکایی در آن هنگام به دنبال درک درستی از افراد، نهادها و مبارزات تاریخ ارتش آلمان بودند و نتایج آن بررسی می‌توانست به‌طور چشمگیر به ارتش آمریکا در جهت دستیابی به شناخت صحیحی از جنگ کمک کند. پروژه دیدگاه عراق نیز با استفاده از ظرفیت مصاحبه با رهبران سیاسی و افسران ارشد نظامی سابق عراق با اسناد عراقی در جهت فهم دقیق تاریخی و تقویت دانش و تجربه آمریکا از جنگ اخیر و تجزیه و تحلیل عملیات‌های مرتبط با جنگ اعراب-اسرائیل، مبارزه علیه کردها، جنگ ایران و عراق، حمله به کویت، توفان صحرا و اشغال عراق، تعریف شد. ضمن آنکه در کنار این به درک بخش قابل توجهی از تاریخ معاصر منطقه آسیای غربی و دستیابی به بینش ارزشمندی در حوزه سیاسی، استراتژیک، نظامی و فرهنگی این منطقه به‌ویژه در حوزه مبانی اندیشه نظامی شرقی، ارتش جدید عراق و کشورهای همجوار منتهی شد. از همین رو گاه این طرح در نگاهی وسیع‌تر در ادامه طرح فراگیر پیشین، به نام پروژه ۱۹۴۶ خوانده شده است.^۱ مهم‌ترین دستاوردهای علمی منتج از اجرای این طرح، به ترتیب انتشار عبارتند از:

«جنگ صدام: جنگ ایران و عراق از دیدگاه فرمانده گارد ریاست جمهوری عراق»^۲ از اولین نتایج منتشر شده طرح مذکور است. موضوع این کتاب، مصاحبه با یکی از افسران سابق رژیم بعث عراق، راعد حمدانی است که به‌همت تنی چند از پژوهش‌گران و اساتید دانشگاه دفاع ملی و مؤسسه تحلیل‌های دفاعی به‌سرپرستی کوین وودز در سال ۲۰۰۷ میلادی منتشر شده است.^۳ گفت‌وگوی طولانی و چالشی بین کوین وودز، ویلیامسون موری^۴ و توماس هولادی^۵ با ژنرال راعد مجید حمدانی که در متن این اثر قابل مشاهده است از چهاردهم تا نوزدهم می سال ۲۰۰۷ میلادی در اردن انجام شده است. لشکر گارد ریاست جمهوری از یگان‌های پیشتازی است که هسته اصلی قدرت ارتش عراق را برای حمله به مواضع و نیروهای ایرانی تشکیل می‌داد. این لشکر حتی پس از عملیات پیروزمندانه ایران در الفجر ۸ و فتح شهر فاو، در پی توجه بیش از پیش صدام نسبت به توسعه و تجهیز آن، به سپاهی قدرتمند تبدیل شد. از این جهت اطلاعاتی که یکی از افسران عالی‌رتبه این یگان در اختیار دارد می‌تواند برای کارشناسان ضروری باشد. از این رو، مصاحبه با ژنرال حمدانی در راستای همین مأموریت و کسب اطلاع از توان و تجهیزات نظامی ارتش عراق و همسایه او ایران، ترتیب داده شد.

متن اصلی کتاب شامل دو بخش است. در بخش اول که مختصر و کوتاه است، برخی اطلاعات و تحلیل‌های مصاحبه‌کنندگان، بر اساس بازگفته‌های راعد حمدانی ملاحظه می‌شود. بخش دوم و عمده اثر، به مصاحبه با ژنرال راعد حمدانی اختصاص دارد. او که از افسران عالی

۱. طرح کامل این پروژه به تفصیل در وب سایت مؤسسه تحلیل‌های دفاعی با مشخصات ذیل قابل مشاهده است.

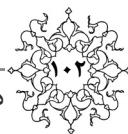
Project 1946. Kevin M. Woods (task leader), Williamson Murray Thomas Holaday with Laila Sabara and

2. Woods, Kevin M., Murray, Williamson, Holaday, Thomas & Elkhamri, Mounir, Saddam's War: An Iraqi Military Perspective of the Iran-Iraq War, Washington: National Defense University, 2009 Mounir Elkhamri

۳. این کتاب به قلم داود علمایی کوپایی به فارسی منتشر و در سال ۱۳۹۰ به همت انتشارات مرز و بوم در تهران با عنوان جنگ صدام منتشر شده است.

4. Murray, Williamson

5. Holaday, Thomas

رتبه گارد سابق ریاست جمهوری و آخرین فرمانده آن بوده و در جنگ ایران و عراق، نقشی مهم ایفا کرده، توانسته سوژه خوبی برای محققان و اساتید مؤسسه تحلیل‌های دفاعی دانشگاه دفاع ملی آمریکا قلمداد گردد. حمدانی در این گفتگوی طولانی برخی از مسائل مربوط به عملیات‌های ارتش عراق و نیز برخی عملیات‌های ایران در دوران جنگ هشت ساله را تجزیه و تحلیل کرده و از دیدگاه خود نقاط ضعف و قوت طرفین را مورد بررسی قرار داده است. بعضی از مطالبی که از زبان او در این مصاحبه بیان شده، شاید پس از سال‌ها برای اولین بار منتشر شده باشد. این مصاحبه با ماجرای «جنگ اعراب و اسرائیل در سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۶۷ میلادی» و «انتقال قدرت عراق به حزب بعث» آغاز می‌شود و در ادامه با مباحثی چون «مقدمه‌های جنگ ایران و عراق»، «مراحل اولیه جنگ و آرزوهای صدام»، «واکنش صدام به شکست‌ها و اعدام افراد»، «نفوذ معنوی امام خمینی»، «تاکتیک‌های نفوذ ایران به عراق»، «واکنش ایران نسبت به سلاح‌های کشتار جمعی»، «تلفات لشکر ۶ زرهی عراق در فوریه ۱۹۸۴» و «نقش مذهب در جنگ ایران و عراق» ادامه پیدا می‌کند. این اثر که اولین کار عمده‌ای است که با روش‌های جدید و طراحی بر روی منابعی محقق شد که قبل از اشغال عراق ممکن نبود، به‌همت دانشگاه دفاع ملی و کمک مؤسسه مطالعات استراتژیک ملی آمریکا منتشر شد.

«جنگ ایران و عراق از دیدگاه فرماندهان صدام»^۲ دومین کتاب از مجموعه آثاری به‌شمار می‌رود که در پی روشن کردن دیدگاه‌های عراقی‌ها، با محوریت گفتگو با تعدادی از افسران عالی‌رتبه این کشور درباره عملیات‌های دریایی، هوایی، اطلاعاتی و توسعه توانمندی‌های نظامی ارتش سابق عراق ترتیب داده شده است. مجریان پروژه، اعم از کوین‌وودز، ویلیامسون موری، الیزابت ناتان^۳، لیلی صباره^۴ و آنا ونگاس^۵ در این اثر به‌دنبال فهم برخی از تحولات جنگ، از جمله علل پیروزی و ناتوانی عراقی‌ها و متقابلاً علل مقاومت آنان و تغییر در روند جنگ به‌ویژه در سال ۱۹۸۷ میلادی می‌باشند. جز مؤسسه تحلیل‌های دفاعی دانشگاه دفاع ملی آمریکا، مؤسسه مطالعات ملی استراتژیک^۶ و مرکز تحقیقات اسناد جنگ^۷ نیز در تولید این اثر نقش داشته‌اند.

پنج تن از فرماندهان عراقی شامل سپهبد رعد مجید رشید حمدانی، سرلشکر میسر رشید الطرفه العیدی، سرلشکر علاءالدین حسین مکی خَمَس، سپهبد عبید محمد الکعبی و سرلشکر علوان حَسُون علوان العبوسی در این گفتگوها برخی از موضوعات مربوط به عملیات‌های ارتش عراق و عملیات‌های ایران در دوران جنگ هشت ساله را تجزیه و تحلیل کرده‌اند. از آنجا که همگی از افسران نظامی قدیم و غالباً بازنشسته بوده و هر یک به نحوی در عالی‌ترین سطوح فرماندهی ارتش عراق خدمت کرده‌اند، شرح آن‌ها برای فهم چگونگی افزایش توانایی و اشراف اطلاعاتی و سپس قدرت دفاعی-تهاجمی عراق، ضروری است. ضمن اینکه در خلال اظهارات آنان، اطلاعات جالبی به‌ویژه درباره میزان آمادگی عراق در زمان حمله به ایران و حمایت‌های

1. Institute for National Strategic Studies (INSS)

که در ۱۹۸۴ تأسیس شده، سازمانی تحقیقاتی در حوزه مطالعات استراتژیک است که به دانشگاه دفاع ملی آمریکا کمک می‌کند. این مؤسسه تصمیم‌گیران ارشدی را که بتوانند با تجزیه و تحلیل‌های خود در شرایط مناسب تصمیمات درستی برای حفظ منافع آمریکا اتخاذ نمایند، به عنوان اصلی‌ترین هدف خود مد نظر دارد.

2. Woods, Kevin M., Murray, Williamson, Nathan, Elizabeth A., Sabara, Laila & Venegas, Ana M. , Saddam's Generals: Perspectives on the Iran-Iraq War, Alexandria: Institute for Defense Analysis, 2011

۳. این کتاب به قلم عبدالمجید حیدری به فارسی ترجمه و به همت نشر مرزو بوم، با همین عنوان در سال ۱۳۹۳ منتشر شده است.

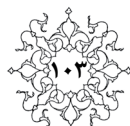
4. Nathan, Elizabeth A.

5. Sabara, Laila

6. Venegas, Ana M.

7. Institute for National Strategic Studies

8. Combat Records Research Center

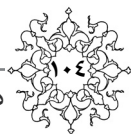

گسترده قدرت‌های خارجی از این کشور وجود دارد که آگاهی از آن‌ها تا اندازه‌ای تحلیل‌های موجود داخلی را تحت‌تأثیر قرار خواهد داد. در یک کلام این‌اثر، بیانگر تفکر عراقی‌ها نسبت به جنگ و روش آن‌ها در مراحل مختلف آن است. بنابراین به‌نظر نمی‌رسد تلاش در جهت پاسخ‌گویی به برخی پرسش‌های اساسی درباره جنگ نظیر اینکه چرا و چگونه ایران و عراق در مراحل مختلف نبرد، در برابر یکدیگر غافلگیر شده‌اند؟ و چرا جنگ به‌جای سقوط صدام، با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران به پایان رسید؟ جز با آگاهی از محتوای این اثر به نتیجه‌ای قابل قبول برسد.

• کوین وودز در ادامه تلاش‌های خود برای ارائه شواهد و مستندات در جهت روشن ساختن ابعاد، ویژگی‌ها، برنامه‌ها و عملکرد صدام حسین و حزب بعث عراق، این بار با همکاری دیوید پکی^۱ و مارک استاوت^۲ در اواخر سال ۲۰۱۱ به انتشار اثری دیگر در راستای طرح مذکور، اقدام کرد. نوارهای صدام: کارهای داخلی رژیمی مستبد، ۱۹۷۸-۲۰۰۱^۳ با برخورداری از طیف وسیعی از موضوعات مربوط به گذشته عراق، حزب بعث و صدام حسین در مسائل داخلی و روابط خارجی، می‌تواند پژوهش‌گران تاریخی را در درک بسیاری از معضلات تاریخی، یاری‌رسان باشد. چنان‌که می‌دانیم نیروهای ائتلاف آمریکایی در پی اشغال عراق در ۲۰۰۳ توانستند به هزاران ساعت از نوارهای ضبط شده محرمانه جلسات، تماس‌های تلفنی و نطق برخی کنفرانس‌ها دست یابند. اصل این نوارها، توسط مؤسسه تحلیل‌های دفاعی برای دفتر معاونت وزارت دفاع در امور سیاسی^۴ آماده‌سازی شده و اکنون در مرکز تحقیقات مدارک جنگ دانشگاه دفاع ملی^۵ نگهداری می‌شود. متن پیاده شده برخی از این نوارها که از جلسات صدام حسین و حلقه نزدیکی از مشاوران او اعم از صاحب‌منصبان و افسران نظامی و اطلاعاتی رده بالای حزب ضبط شده، همراه با یادداشت‌ها و حاشیه‌هایی، محتوای این کتاب را تشکیل می‌دهد. کوین وودز، معتقد است این اثر در کنار مجموعه‌های دیجیتال فراوان دیگر که شامل ساعت‌ها صوتی است که از عراق به‌دست آمده و اکنون در مرکز مذکور نگهداری می‌شود، آگاهی و بینش‌هایی مهم نسبت به طرز تفکر و تصمیم‌گیری و عملکرد صدام حسین فراهم می‌آورد و می‌تواند محققان را در افشای ماهیت رژیم عراق یاری‌رساند. در این اثر، موضوعاتی مربوط به آمریکا، اسرائیل، جهان عرب، جنگ ۱۹۹۰-۱۹۹۱ و نابودی سلاح‌های کشتار جمعی برای تمرکز انتخاب شده است.

• تاریخ نظامی و استراتژیک جنگ ایران و عراق^۶ هم مانند دیگر آثاری که در راستای پروژه دیدگاه‌های عراقی و به همت کوین وودز و همکارانش منتشر شده، بر گنجینه گسترده‌ای از مدارک و سوابق ضبط‌شده از آرشیوهای دولت عراق استوار است. این کتاب اولین شرح جامع نظامی و استراتژیک جنگ از منظر عراق و از دید فرماندهان ارشد نظامی این کشور است که هدف آن فراهم کردن بینشی نسبت به اندیشه صدام و فرماندهان ارشد این دیکتاتور در بافت تاریخی جنگ می‌باشد. ویلیامسون موری و کوین وودز در این اثر معتقدند با وجود تلاش‌های

1. Pakki, David
2. Stout, Mark E.
3. Woods, Kevin M., Pakki, David D. & Stout, Mark E., The Saddam Tapes: The Inner Workings of a Tyrant's Regime, 1978-2001, Cambridge: Cambridge University Press, 2011
4. Office of the Undersecretary of Defense for Policy
5. National Defense University's Conflict Records Research Center
6. Murray, William & Woods, Kevin M., The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History, Cambridge: Cambridge University Press, 2014

صورت گرفته برای فهم تاریخ جنگ در غرب، همچنان زوایای پیدا و پنهان این رویداد چنان که باید از سوی افراد و مجامع علمی درک و هضم نشده و از همین رو اثر مورد بحث را عرضه نموده‌اند. این کتاب در فهمی قوی از استراتژی نظامی و عملیات‌های جنگی ریشه داشته و به درک غرب از تاریخ جنگ‌های معاصر و مناسبات آسیای غربی کمک می‌کند. این نکته نیز گفتنی است که مصاحبه با مقامات سابق نظامی و سیاسی عراق تنها به آثار پدیدآمده در طرح دیدگاه‌های عراق محدود نمی‌شود؛ به طوری که می‌توان گفت تقریباً هیچ یک از آنچه در مرحله اخیر تاریخ‌نگاری غربیان از جنگ و پس از ۲۰۰۳ به انتشار رسیده، از اطلاعات شفاهی بی‌نصیب نیست. برای مثال پیر رازو از کارشناسان دفاعی فرانسوی در جنگ ایران و عراق^۱ که اول بار در سال ۲۰۱۳ میلادی در فرانسه و با توجه به ارتباط این جنگ با مسائل روز منطقه و ضرورت درک درست آن جهت کنترل اوضاع و اهداف منطقه‌ای غرب منتشر شد، در کنار بهره‌مندی از روش‌های متعدد گردآوری اطلاعات و استفاده از منابع مختلف، اثر خود را در پی صدها جلسه گفتگو و مصاحبه با چهره‌های نظامی و سیاسی و اقتصادی از سراسر جهان و بهره‌مندی از مدارک آرشیوی منتشر نشده و نوارهای صوتی معروف که از جلسات صدام و افسران و نزدیکان او ضبط شده، مدون کرد. اهمیت محتوای تلاش او، موجب شد کمتر از دو سال بعد، توسط نیکلاس الیوت به انگلیسی ترجمه شود.

نتیجه‌گیری

۱. بهره‌گیری از روش موسوم به «تاریخ‌شفاهی»، در پژوهش‌های غرب درباره جنگ ایران و عراق از اهمیت و جایگاهی قابل توجه برخوردار است.
۲. نظر به اقتضائات و فرصت‌های فراهم‌شده در مراحل مختلف جریان تاریخ‌نگاری غرب درباره جنگ، استفاده تحلیل‌گران و استراتژیست‌های آمریکایی و اروپایی از روش تاریخ‌شفاهی، در دوره‌های مختلف تا اندازه‌ای ناهمگون صورت گرفته است. اوج بهره‌مندی از این روش به مرحله نهایی، ناظر به دوره پس از اشغال عراق مربوط می‌شود؛ به طوری که می‌توان این مرحله را به تعبیری، فصل شکوفایی استفاده از تاریخ‌شفاهی در این حوزه نامید.
۳. عمده تلاش‌های تحلیل‌گران در فراهم‌آوردن اطلاعات درباره جنگ هشت ساله از روش تاریخ‌شفاهی، شامل بازدید از مناطق جنگی و گفتگو، مصاحبه با گروه‌های اپوزسیون، مصاحبه با دیپلمات‌ها و صاحب‌منصبان غربی و کشورهای غرب آسیا، بازدید و گفتگو با خانواده‌های ایرانی و مصاحبه با مقامات سیاسی و فرماندهان سابق نظامی عراق است.
۴. جز اطلاعات جمع‌آوری شده در قالب «پروژه دیدگاه‌های عراقی» و «کنفرانس مسگرو»

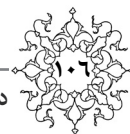
1. Razoux, Pierre, The Iran-Iraq War, Translated by Nicholas Elliott, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2015

که به صورت سازمان یافته و منسجم فراهم آمده، سایر مصاحبه‌های انجام شده از سوی تاریخ‌نگاران به صورت پراکنده، شخصی و غیرسازماندهی شده انجام گرفته‌اند.

منابع:

- Axelgard, Frederick W. ,A New Iraq :The Gulf War and the Implication for U.S .Policy, Santa Barbara: Praeger, 1988.
- Bergquist, Ronald E.,The Role of Airpower in the Iran-Iraq War, Alabama: Air University Press. 1988.
- Cordesman, Anthony H. & Wagner, Abraham R., The Lessons Of Modern War; Volume II: The Iran-Iraq War. Boulder: Westview Press 1990 .
- Cordesman, Anthony H., The Iran-Iraq War and Western Security 1984-87: Strategic Implications and Policy Operations, London: Janes Information Group, 1987.
- Dekker, Ige ,The Gulf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspective, Berlin: Springer, 1992.
- Dekker, Ige, The Gulf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspective, Berlin: Springer, 1992.
- El-Shazly, Nadia El-Sayed. ,The Gulf Tanker War :Iran and Iraq’s Maritime Swordplay .London :Macmillan Press 1998 ,
- Friedman, Alan. Spider’s Web: The Secret History of How the White House Illegally Armed Iraq, New York: Bantam Books, 1993.
- Gibson, Bryan R. ,Covert Relationship :American Foreign Policy ,Intelligence ,and the Iran-Iraq War .1980-1988 ,Santa Barbara :Praeger Publisher 2010 .
- Hiro, Dilip, The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict, London: Grafton Books, 1989.
- Hughes, Stephen .The Iraqi Threat & Saddam Hussein’s Weapons of Mass Destruction. Bloomington: Trafford Publishing, 2002.

- Karsh, Efraim, The Iran-Iraq War: Impact and implications, Houndmills: Macmillan, 1989.
- Mofid, Kamran, The Economic Consequences of the Gulf War, London: Routledge, 1990.
- Murray, Williamson & Woods, Kevin M., The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- O'balance, Edgar., The Gulf War .London: Brassey's 1988 ,
- Pollack, Kenneth M., The Threatening Storm: The Case for Invading Iraq. New York: Random House, 2002
- Razoux, Pierre, The Iran-Iraq War, Translated by Nicholas Elliott, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2015
- Shemesh, Haim, Soviet-Iraqi Relations, 1968-1988: In the Shadow of the Iraqi-Iran Conflict, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992.
- Timmerman, Kenneth R., The Death Lobby: How The West Armed Iraq, New York: Bantam Books, 1992.
- Woods, Kevin M., Murray, Williamson, Nathan, Elizabeth A., Sabara, Laila & Venegas, Ana M. ,Saddam's Generals: Perspectives on the Iran-Iraq War, Alexandria: Institute for Defense Analysis, 2011.
- Woods, Kevin M., Murray, Williamson, Holaday, Thomas & Elkhamri, Mounir, Saddam's War: An Iraqi Military Perspective of the Iran-Iraq War, Washington: National Defense University, 2009.
- Workman, W. Thom, The Social Origins of The Iran-Iraq War. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1994.
- Zatarain, Lee Allen, Tanker War :America's First Conflict with Iran 1987-88, Philadelphia: Casemate Publishers, 2009.

